

DÜNYADA ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE MÜCADELEDE GELİNER NOKTA VE GELECEĞE DAİR BAZI ÖNGÖRÜLER

**The Point Reached in the Fight Against Child Labour in the World and Some
Predictions for the Future**

Haydar Efe*
Sevinç Arzu Uluoğlu**

46

Öz

Yüzyıllardır dünyanın hemen her yerinde görülen çocuk işçiliğinin, bugün de gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun dünyanın hemen her ülkesinde değişik biçimlerde varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Çocuğun gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle konu uluslararası toplumun giderek daha fazla dikkatini çekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, çocuk işgücünün belirleyicileri ve ILO raporları ışığı altında dünyada çocuk işgücünün azaltılması çabalarında geline noktaı ortaya koymak ve geleceğe yönelik bazı tahminlerde bulunmaktır.

Anahtar Sözcükler: Çalışan Çocuk, Çocuk Emeği, Çocuk İşgücünün Belirleyicileri.

Abstract

Today, it is known that the child labour problem which is on-going almost over all the world for centuries is still exist regardless of the level of its development almost every country in the world. The problem has attracted the international community's attention increasingly because of it's negative effects on child's development. The main purpose of this study is to demonstrate children's workforce determinants and put out efforts to reduce child labour under the light of ILO reports in the world and make some predictions for the future.

Keywords: Working Children, Child Labor, Determinants of the Child Labour.

* Kafkas Üniversitesi, İİBF, Doç. Dr., / efehaydar@gmail.com

** Kars Halk Eğitim Merkezi, Öğretmen, / sevincarzu@hotmail.com

Eğitim Bilim Toplum Dergisi / Cilt:13 Sayı:51 Yaz: 2015 Sayfa: 46-72

Education Science Society Journal / Volume:13 Issue:51 Summer: 2015 Page: 46-72

Giriş

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yaptığı tanıma göre, çocuğun sağlığını, eğitimini, fiziksel ve zihinsel gelişimini engelleyen, yeteneklerinin gelişmesine engel olan ve çocuğu potansiyelinden ve onurundan yoksun bırakan her türlü çalışma olarak tanımlanan çocuk işçiliği (ILO, 2015), dünyanın pek çok ülkesinde önüne geçilemeyen temel bir sorun olarak insanlığın gündeminde yer almaktadır. Çocuk işçiliği, çocuğun yalnız bulunduğu yaştaki beden ve ruh sağlığını değil, aynı zamanda daha sonraki yaşantısını da olumsuz etkilemektedir. Çocuk işçiliğinden etkilenmeden büyüyen, iyi bir eğitim alan, boş zamanı olan ve sağlıklı bir ortamda büyüyen çocuklar geleceğin yetişkinleri olarak topluma katkıda bulunacaklardır.

Çocuk işgücünün kullanımı; hem gelişmiş hem de Latin Amerika, Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan pek çok ülkede bütün üretim sektörlerinde kendini göstermekle birlikte, az gelişmiş ülkelerde yoğunluk kazanmaktadır. Kentsel bölgelerde yaşayan çocuklar; sanayi ve hizmet ağırlıklı sektörlerde örneğin, ev işlerinde, çocuk bakıcılığında, dükkânlarda, küçük atölyelerde, restaurantlarda çalıştırılırken, kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar ev işlerinin yanı sıra tarım ve hayvancılık sektöründe çalıştırılmaktadır. Ve gerek kentsel gerekse kırsal alanda yaşayan çocuklar söz konusu işler dolayısıyla fiziksel ve ruhsal olarak olumsuz etkilenmekte, hastalanmakta ya da sömürüye maruz kalmaktadırlar. Öte yandan az gelişmiş ülkelerde; emek yoğun teknolojiyle üretim yapılması nedeniyle düşük ücretle, örgütsüz ve daha kolay işten çıkarılabilen çocukların, işverenler tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır (Küçükkalay / Dulupçu / Turunç, 2000: 103-104).

Günümüzde küreselleşme ve ekonomik krizlerin yarattığı yoksulluk başta olmak üzere yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, çocuk işçiliği sorununun yakın gelecekte de devam edeceği yönünde ciddi sinyaller vermektedir. Bu bağlamda soruna kaynaklık eden faktörlerin tespiti çocuk işçiliğiyle mücadelede başarı sağlamanın en önemli unsuru olmaktadır.

Dünyada çocuk işçiliği sorunu ile mücadele eden kurumların başında ILO gelmektedir. ILO'nun 182 ve 138 Sayılı sözleşmelerinin pek çok devlet tarafından onaylanması çocuk işçiliği sorunuyla mücadelenin iki önemli kazanımıdır. ILO, ayrıca 1991 yılında başlattığı çocuk işçiliği sorununu uluslararası toplumun gündemine taşımayı, sorunla başa çıkmada ülkelere yardımcı olmayı ve sonuç olarak çocuk işçiliğinin aşamalı olarak azaltılmasını hedefleyen Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı (IPEC) ile çok önemli bir rol oynamasına rağmen ILO'nun çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin

2016 yılına kadar tümüyle ortadan kaldırılması hedefine ulaşılmamasının zor olduğu anlaşılmaktadır.

Bu makalede çocuk işçiliğinin nasıl bir sorun olduğu ve sebepleri üzerinde durularak ILO'nun faaliyetleri başta olmak üzere tüm dünyada çocuk işçiliğiyle mücadelede alınan yol ve yapılması gerekenler incelenmekte ve geleceğe yönelik bazı tahminlerde bulunmaktadır.

1. Çocuk, Çocuk İşçiliği ve Çocuk İstismarı Kavramları

Çocuk kavramı; toplumların yapılarına, kültürlerine, inançlarına ve ekonomilerine göre farklılık gösterdiği gibi “...1600-1800 yılları arasında eğitimde yaşanan büyük değişiklikler, eğitimin çocuklarla sınırlı bir etkinliğe dönüşmesi, çocukları yetişkinlerden ayırmıştır” (Oğan, 1996: 2). Bu durumun oluşmasında tarımdan sanayiye geçişte aile yapısının, değişime uğramasıyla çocuk ve çocukluğa bakış açısının değişmesi etkili olmuştur. Günümüzde çocuk; eğitimsel, hukuksal, sağlık yönünden ve toplumsal olarak birçok kurumun koruduğu ve yeniden tanımladığı bir varlık olmuştur (Güngör, 2009: 1).

ILO'nun 2003'teki 87. Genel Konferansı'nda onaylanmış olan 182 sayılı “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'nde” 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde: “Daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır” ifadesi yer almaktadır (ILO, 182 Sayılı Sözleşme, 1999).

ILO, çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda ilk olarak 5 numaralı “En Az Çalışma Yaşı (Endüstri) Sözleşmesi'ni” kabul etmiştir. 14 yaşından küçük çocukların sanayide çalışmalarını yasaklayan bu sözleşmeden başka tarım, endüstri-dışı, madencilik, balıkçılık, denizcilik gibi farklı sektörlerde en az çalışma yaşını düzenleyen sözleşmeler kabul edilmiştir. 138 sayılı “En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi”, sözleşmeyi onaylayan devletlerin çocuk işçiliğini ortadan kaldırma amacı doğrultusunda asgari yaşın giderek gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam anlamıyla gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlayacak bir ulusal politika izlemeyi taahhüt ettiklerini vurgulamaktadır. Söz konusu sözleşmeye göre 15 yaş “en az çalışma yaşı” olarak belirlenmiş, ancak yine aynı sözleşmede 14 yaşında olan çocukların çirak olarak çalışabileceği veya mesleki eğitim alabileceği belirtilmiştir (ILO, 138 Sayılı Sözleşme, 1973).

BM Genel Kurulu'nda 1989'da kabul edilen ve tüm dünyada en geniş biçimde onaylanan "Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde"; çocukların vazgeçilmez medeni hak ve özgürlüklere sahip oldukları ve devletlerin çocukların bu haklardan yararlanmasını sağlama yükümlülüğü olduğu, yaşam hakkı, aile içinde çocuğun korunması ve ailesiyle birlikte yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, özel hayat, eğitim, oyun ve boş zamanları değerlendirme, sağlıklı bir ortamda yetişme ve yardıma ihtiyacı olan çocuklar konu olarak incelenmiştir. Bu sözleşmenin pek çok hükmü ILO'nun çocuk işçiliğiyle ilgili standartlarıyla yakından ilgilidir. Örneğin, sözleşmenin 32. maddesi çocukların ekonomik sömürden korunmasını düzenler. Bu madde çocukları, eğitimlerini engelleyen, fiziki, zihni, duygusal ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyen tehlikeli ve zararlı işlerde çalışmaktan korur (UNICEF, 1999: 407).

ILO "istihdamdaki çocuklar" (children in employment) kavramı ile "çocuk işçiliği" (child labour) kavramını birbirinden ayırmakta, çocuk işçiliği kavramını, istihdamdaki çocuk kavramından daha sınırlı bir kategori olarak tanımlamaktadır. Çocuk işçiliği, ILO'nun 138 ve 182 sayılı Sözleşmelerine uygun ve yasal olarak çalışan çocukları kapsamamaktadır. Diğer bir deyişle, istihdamdaki her çocuk, "çocuk işçi" olarak kabul edilmemektedir. ILO 2012 verilerine göre istihdamdaki çocuk sayısı yaklaşık 264 milyon iken çocuk işçi sayısı yaklaşık 168 milyondur (ILO, 2012: 7).

Çocukların çalışma hayatında yer alma yaşı, yasal olarak ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre değişmektedir. Örneğin, çocukların çalışma yaşı bütün sektörlerde Mısır'da 12, Filipinler'de 14, Hong Kong'da 15'tir. Peru'da ise çocukların minimum çalışma yaşı tarımda 14, sanayide 15, balıkçılıkta 16 ve liman işlerinde 18 yaştır (UN, 2013: 1). Bu farklılıkların ortaya çıkmasında geleneksel bakış açısı ve ülkelerdeki yasal boşluklar etken olmaktadır.

Çocuklara yönelik çalışmaları ile bilinen BM Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), 5–11 yaş grubundaki çocukların; haftada 1 saat ekonomik amaçlı çalışmaları veya haftada 28 saat evde çalışmaları halinde onları "çocuk işçi" olarak tanımlamaktadır. 12–14 yaşındaki çocukların çocuk işçi sayılabilmesi için haftada 14 saat ekonomik amaçlı çalışmaları veya haftada 28 saat evde çalışmış olmaları şartı aranmaktadır (UNICEF, 2007: 2).

ILO'nun, Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Hakkında 182 sayılı Sözleşmesi'nin 3. maddesinde; "...her tür kölelik, çocuk kaçakçılığı, çocuk askerlerin kullanılması, çocukların ticari cinsel istismarı ve fuhuş" gibi faaliyetleri, çocukların borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılmasını,

alım-satım ve ticaretini, çocukların uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını çocukların sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimlerini olumsuz etkileyen işler olarak sayılmakta (ILO, 182 Sayılı Sözleşme, 1999) ve bu gibi faaliyetler küresel anlamda tehlikeli çocuk işçiliği kapsamı içine alınarak ve kesinlikle icrası yasak olan faaliyetler olarak kabul edilmektedir (ILO 182 Sayılı Sözleşme). İrade sahibi olmayan çocukların yasadışı faaliyetler için teşvik edildikleri ya da buna zorlandıkları, özellikle, dilencilik, hırsızlık ve hatta fahişelik gibi işlerde çalıştırılmaları, çocuk istismarının ekonomik boyutunu oluşturmaktadır. Bu gruba sokak çocukları, cinsel istismara uğrayan çocuklar, madde bağımlıları, çocuk kaçırma, satış ve ticareti, sporda, gösteri dünyasında ve medyada çocuk istismarı gibi konular da dâhil edilebilir (Alada / Temelli, 2002: 235).

Günümüzde, çocukların, yetişkinlerden farklı olduğu; çocukların biyolojik olarak büyürken ruhsal ve duygusal olarak yetişkinliğe hazırlanması gerektiği; çocukların yetiştirilmesi sorumluluğunun ise yetişkinlere ait olduğu görüşü önem kazanmıştır (Acar, 2012: 4-5). Hatta söz konusu sorumluluğun değişen toplum yapısıyla artık aile sınırlarını aşarak devlet güvencesine ve toplumların çocuk hakları konusundaki evrensel mutabakatı ile uluslararası hukukla garanti altına alınması da öncelikli konulardan biri olmuştur.

2. Çocuk İşçiliğinin Ortaya Çıkışı

Sanayi devrimiyle birlikte kalifiye işgücünün yerine daha ucuza çalışan kadın ve çocukların günde 16-18 saate kadar olumsuz koşullarda çalıştırılmaya başlanması, önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak ölçüde çocuk emeğinin sömürüsüne yol açmıştır. Aslında, 1800'lerdeki sanayi devriminin ayrılmaz bir parçası olan atölye ve fabrika işletmeler olgusu ortaya çıkana kadar da çocuklar o tarihlerde evlerinde ve sokaklarda da çalıştırılmıştır. Bu bağlamda, *“yeni olan çalışma biçiminin değişmesi ve değişmenin ‘çocuk ve toplum’ için yarattığı yeni koşullardır”* (Erder, 2005: 40).

Tarihin her döneminde çocuk işçiye rastlandığını belirten Karl Marx, Kapital adlı eserinde *“Makine, adale gücünü vazgeçilmez bir öge olmaktan çıkardığı ölçüde, adaleleri zayıf, vücut gelişmesi eksik, ama eklem ve organları kıvrak işçileri çalıştıran bir araç halini almakta”* (Marx, 1993: 408) olduğunu ifade ederek çocuk emeğinin kapitalist üretim sistemi için aranan önemli bir unsur olduğunun altını çizmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen ve küreselleşme ile hız kazanan serbest piyasa ekonomisinde; sosyal hakların olgunlaşmadığı, hukuksal düzenlemelerin

eksik olduğu, toplumsal bilincin yerleşmediği, eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda yaşayabilmek için aile üyeleri çocuklarıyla birlikte ekonomik faaliyetlere dâhil olmuştur (Küçükkalay / Dulupçu / Turunç, 2000: 104). Günümüzde küresel kapitalizmin küresel piyasası ve neoliberal politikaları ile IMF ve Dünya Bankası'nın çevre ülkelerde uyguladığı istikrar ve yapısal uyum politikaları doğrultusunda uygulanan ihracata yönelik sanayileşme politikalarıyla “Uluslararası rekabete açılmak ya da ayakta kalmak için ihracata yönelik sektörlerde ucuz kadın ve çocuk emeği kullanılması” teşvik edilmekte, hatta gelişmiş kapitalist ülkelerdeki büyük şirketlerin çoğu üretimlerini Hindistan ve Çin gibi azgelişmiş, emeğin ucuz olduğu ülkelere kaydırarak çocuk emeğine olan talebi artırmaktadır. Bu durum çocuk işçiliğiyle mücadelede yeni güçlükleri de beraberinde getirmektedir. (Özdemir / Özdemir: 2005: 10-11). Bu bağlamda en kötü biçimlerinin de dâhil olduğu çocuk işçiliğiyle mücadele ancak, sorunun ekonomik, kültürel ve diğer nedenlerinin belirlenmesiyle mümkündür.

3. Çocuk İşgücünün Belirleyicileri

İnsanlık tarihi kadar eski olan çocuk işçiliği sorununun çözülmesi zor bir sorun haline gelmesinde üretimin sanayi devrimi ile tarımdan sanayiye doğru kayması ve üretim biçimleri başta olmak üzere bütün dünyayı yeniden şekillendiren küreselleşme süreci etkili olmuştur. Küreselleşme süreciyle birlikte boyutları giderek artan çocuk işçiliği sorunun temelinde kapitalist ekonomi ve neo liberal politikalar yatmaktadır.

Çocukların işçi olmasına yol açan sebepler, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden (BKH) yedisinin ilgi alanına girmektedir (Çağlar, 2013: 9). Örneğin, BKH'nin öncelikli hedeflerinden: 1990-2015 arasında günde 1\$'ın altında geçinen insanların oranını yarıya indirmek, buna paralel olarak kadınlar ve gençler dâhil herkes için tam zamanlı ve üretken istihdam ve insana yakışır iş sağlamak ve 2015'e kadar tüm erkek ve kız çocuklarının temel eğitimlerini tamamlamalarını sağlamak bu bağlamda değerlendirilebilir (BM Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu, 2009). Bu çerçevede çocuk işçiliğinin sebeplerine bakıldığında; ekonomik ve sosyal istikrarsızlık, eğitim kurumlarına olan güvensizlik, bilinç düzeyinin düşük olması, yüksek enflasyon, ailenin toplumsal desteğini kaybetmesi, küreselleşme, nüfus artış hızının yüksek olması, düzensiz kentleşme, gelir dağılımındaki eşitsizlik, göçler, kültürel ve geleneksel bakış açıları, insan hakları dolayısıyla çocuk haklarının ihlal edilmesi, mevzuat eksikliği, denetim yetersizliği, sosyal dışlanma, ayrımcılık, tüketime olan ilginin artması, doğal afetler olarak sıralanabilir (IPEC, 2009:

13). Sıralanan nedenler arasında yoksulluk çocuk işçiliğinin ana nedeni olarak görülmektedir.

3.1 Yoksulluk

Bireyi ve toplumu birlikte tehdit eden toplumsal bir süreç olan yoksulluğun, insani yoksulluk ve gelir yoksulluğu olmak üzere iki boyutu vardır. Gelir yoksulluğu ölçümleri mutlak gelir üzerine yoğunlaşırken, insanî yoksulluk kavramı başta okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenemez hastalıklar gibi temel insanî ihtiyaçlardan yoksun olan mal, hizmet ve altyapıya eğitim, iletişim, hijyen, içme suyu erişiminde kısıtlılığının tamamen veya kısmen yoksun bulunması olarak nitelendirilmektedir (Memiş, 2014: 149).

Çocuk işçiliği başta ekonomik olarak erişkin yoksulluğunun çoğu zaman çocuk yoksulluğuna dönüştüğü sosyal, kültürel ve psikolojik birçok faktörü barındıran ciddi bir sorundur. Bu kapsamda, yoksulluğun bir sebebi olarak işsizlik de çocuk işçiliğinin nedenlerinden biri olarak sayılabilir. Nitekim ebeveynlerin işsiz kalmaları çocukların çalışmaya başlama sebeplerinden biridir.

Tablo-1: Milli Gelir Seviyesine Göre Çocuk İşçi Dağılımı, 5-17 Yaş Grubu, 2012

Milli Gelir Kategorisi	Toplam Çocuk (*000)	Çocuk İşçi (*000)	Çocuk İşçi %
Düşük Gelir	330,257	74,394	22.5
Orta Alt Gelirli	902,174	81,306	9.0
Orta Üst Gelirli	197,977	12,256	6.2

Kaynak: (ILO, 2013a: 7)

ILO'nun son küresel raporu çocuk işçiliği ve yoksulluk arasındaki ters orantıyı çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi milli gelir seviyesi düşük ülkelerdeki çocuk işçiliğinin orta alt ve orta üst gelirli ülkelerden daha fazla ve oransal olarak toplamlarından fazla olduğu görülmektedir. Zira düşük milli gelirli ülkelerde çocukların %22,5'i çalıştırılırken, ortanın altı gelirli ülkelerde %9'u, ortanın üstü gelirli ülkelerde ise %6,2'si çalıştırılmaktadır. Fakat ortanın altı gelir seviyeli ülkelerdeki toplam yaşayan çocuk sayısının (902.174.000) diğer iki grubun toplam çocuk

sayısından (528.234.000) daha fazla olması sayısal olarak en çok çocuk işçinin orta alt gelir seviyeli ülkelerde olduğunu göstermektedir (ILO, 2013a: 7). Mevcut tabloyu, çocuğun ailesi için anlamı ve algılanışını Leibenstein “Doğurganlığın Ekonomik Teorisi” çocuğun aileye üç yararı daha da netleştirmektedir.1. Çocuğun üretim aracı olarak yararı (ekonomik boyutu) 2. Sosyal güvenlik aracı olarak yararı (sosyal boyutu) 3. Bir zevk/haz aracı ve kaynağı olarak yararı (psikolojik boyutu). Zira ailenin ekonomik ve sosyal düzeyi düştükçe çocuğun ekonomik yararı ağır basmaktadır (Polat, 2004: 2-3).

Bu bağlamda ailenin gelir düzeyi çocuk işçiliğinin önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Çünkü gelir düzeyi düşük ailelerde çocuk işçiliği daha yüksektir (Dayioğlu / Assaad, 1998: 12). Ancak, çocuk işçiliği sorununu ekonomik olarak, ailenin gelir düzeyi ve yoksullukla tek başına açıklamak mümkün değildir. Eğitim ve bilinç düzeyi de çocuk işçiliğini belirlemede önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. 2. Düşük Eğitim Düzeyi ve Bilinçsizlik

“Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin” 13. ve 14. maddeleri ile “BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin” 28. ve 29. maddeleri eğitime ayrılmıştır. Eğitimin bireye ve topluma olmak üzere iki yönlü yararı söz konusudur. Bireye yönelik yararı bireyin kendisini geliştirmesi ve yeniden üretmesi iken topluma yönelik yararı toplumda da benzer sürecin gerçekleşmesidir (Doğan / Arıcan / Ay / Topçu / Öztürk: 2006: 13).

Brown ve diğerlerine göre aile gelirinin yanında ebeveynlerin eğitim durumunun da çocuk işçiliği üzerinde etkin ve kalıcı rol oynamaktadır (Deardorff/ Stem, 2002: 19). Eğitimden yoksun kalma, eğitim düzeyinin ve kalitesinin düşük olması, eğitime ayrılan bütçenin yetersizliği, kayıt dışı çalışma, yetişkin işsizliği, esnek ve güvencesiz çalışma koşulları, sendikal hak ihlalleri çocuk emeğinin istismarını artırmaktadır (Şahinli / Şahbaz, 2013: 34).

Gelişmiş ülkelerde çocuk istihdam oranını azaltan faktörlerden biri eğitim süresi olmaktadır. Temel eğitimi zorunlu hale getiren ve 14 yaşına kadar olan çocukların eğitim almalarına olanak sağlayan ülkelerde çocuk işçiliğinin büyük ölçüde azaldığı gözlenmiştir (Betcherman, 2004: 13).

Eğitime ayrılan payın artırılması, eğitim kalitesinin yükseltilmesi, kişi başına düşen gelirdeki artışla kontrol altına alınan çocuk işçiliğine ilişkin ILO raporlarında, Asya ülkelerinde eğitime GSMH’den ayrılan payın %4’ten %6’ya yükseltilmesinin çocuk işçiliği sorununu büyük ölçüde azaltacağı

değerlendirmesine yer verilmektedir (ILO, 2006: 10). Hindistan'da eğitimin kalitesinin artırılması ve ücretsiz hale getirilmesi, ücretsiz öğle yemeği gibi teşviklerle ailelerin çocuklarını okula daha çok göndermeye başlaması (UNICEF, 2004: 74) örneği bize çocukların okula gönderilmesi çabalarıyla çocuk işçiliğini önleme çabalarının birlikte yürütülmesi gerektiğini göstermektedir. Ülkelerin en önemli beşeri sermayesi olan çocukların, çocuk işçi olmasında hızlı nüfus artışı da önemli bir rol oynamaktadır. Zira çocuk işçilerin oransal olarak en çok görüldüğü alt gelire sahip ülkelerde nüfus artış hızı yüksektir.

3. 3. Hızlı Nüfus Artışı

Doğurganlık oranı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliğini etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda çocuk işgücünün ücretinin belirleyicisi olmaktadır. Şöyle ki, okullaşma oranı düşük, doğurganlık oranı yüksek olan ülkelerde ücretlerin düştüğü görülmektedir (Çolak, 1999: 67-68). Doğum oranının yüksek, buna karşılık kişi başına sağlık harcamalarının düşük olduğu ülkelerde özellikle Afrika ve Asya ülkelerinde çocuk işçiliğinin yoğunluk kazandığı gözlenmektedir (Tunçcan, 1999: 246). Dahası gelişmekte olan ülkelerin çocuklarının hızlı nüfus artışına paralel olarak, gelişmiş ülkelerdeki çocuklara oranla daha küçük yaşta ekonomik faaliyetlere katıldığı görülmektedir. Çocukların çalışma hayatında yer alma yaşı, ülkeden ülkeye, sektörden sektöre değişiklik göstermektedir. Örneğin, Mısır'da bütün faaliyetlerde yasal çalışma yaşı 12, Filipinler'de 14, Hong Kong'da 15, Peru'da tarımda 14, endüstride 15, balıkçılıkta 16 ve liman işlerinde minimum çalışma yaşı 18'dir (UN, 2013: 1). Nüfus artış hızının az olduğu gelişmiş ülkelerdeki çocuk işgücü istihdam oranının %3-4 gibi daha düşük bir seviyede bulunması, nüfus artış hızını çocuk işçiliği üzerindeki olumsuz etkilerini kanıtlar niteliktedir (Kılıç, 2013: 3-4).

Sanayileşme ile birlikte kentlere göçün artması ve yaşanan işsizlikte de çocuk işçiliğinin artmasında göz ardı edilmeyecek bir diğer faktördür.

3.4. Göç ve Çarpık Kentleşme

Az gelişmiş ülkelerdeki adaletsiz gelir dağılımından kaynaklanan göç beraberinde çarpık kentleşmeyi de getirmektedir. Köyden kente göçle, artan işsizlikle, emek gelirlerinin gerilemesi ve buna bağlı olarak gelir dağılımındaki bozulma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuk işgücünün yaygınlaşmasında itici güçler olmaktadır (Karaman / Özçalık: 2007: 34). Örneğin, Türkiye gibi pek çok ülkede işsizlik nedeniyle şehirlere göç eden aileler, çocuklarını çalıştırarak yaşamlarını devam ettirmektedir. Özellikle,

İstanbul'un kenar mahallerinde yaşayan aileler çoğunlukla da küçük yaştaki kız çocuklarını merdiven altı atölyelerde çalıştırmaktadırlar.

Öte yandan, Türkiye'nin fıstık üretiminin merkezi sayılan Gaziantep, Urfa, Osmaniye, Kilis gibi kentlerde evde çok düşük ücretle 'fıstık kırma' işlerinde ağırlıklı olarak çocuklar çalıştırılmaktadır. Kırsaldan kentlere göç eden aileler, çocuklarıyla beraber yılın belli dönemlerinde tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu Adana, Urfa, Yozgat, Maraş gibi kentlere pamuk, fındık, tütün toplama işine gittikleri görülmektedir (Yıldız, 2006: 138).

3.5. Ekonomik Krizler ve İşverenlerin Çocuk İşçi Çalıştırmayı Tercih Etmeleri

2008 yılında başlayan dünya ekonomik krizi, aradan yedi yıl geçmesine rağmen halen işsizliğe neden olmaya devam etmektedir. İşsizlikle birlikte gelen yoksulluğun bir sonucu olarak çalışan çocuk sayısı istenilen ölçüde azalmamaktadır (ILO, 2009). Uluslararası raporlarda; ekonomik krizler sonrası artan işsizlikle birlikte enformel sektörlerdeki çocuk işçilerin sayısının arttığı ve çocuk emeğinin kârlılık oranının yüksek olmayan sektörlerde kullanıldığı belirtilmektedir. Çocukların haklarını yeterli düzeyde koruyan yasal düzenlemelerin olmadığı ya da yeterince denetim yapılmayan ülkelerde ucuz işgücü kullanarak rekabette avantaj sağlamak ve daha fazla kar elde etmek isteyen özellikle küçük işletmeler, çalışabilecek çağdaki nüfus yerine daha az ücretle çalışan ve haklarının farkında olmayan çocuk işçileri çalıştırmayı tercih etmektedir. Örneğin, çocuk işçiler Hindistan'da şişe yapımında, Peru'da tuğla yapımında, Brezilya'da ve Tayland'da şeker kamışı kesiminde, Fildişi Sahili'nde kakao ve kahve tarlalarında, Nepal'de çay bahçelerinde günde 12-14 saat, 60 cent ile 1\$ arası değişen ücretler karşılığında çalıştırılmaktadır (ILO, 2003: 2).

3.6. Diğer Faktörler

Doğal afetlerinde çocuk işçiliği üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Zira 2008 yılında Çin'de yaşanan deprem sonrası bölgede baş gösteren yiyecek, barınma sorunu, ekonomik kriz ile birlikte çocuk işçi sayısını artırmıştır. Pakistan'da, 2004 Tsunami'si ve 2005 depremi sonrası bölgede yoksullaşan, ev ve işlerini kaybeden ailelerin sorunlarına çözüm olarak çocuklarını özellikle kız çocuklarını çalıştırmaya başladığı gözlenmiştir (IPEC, 2009: 14). Öte yandan, Afrika ve Asya ülkelerinin pek çoğunda kayıt dışı ekonominin yanı sıra eğitim ve sağlık gibi kamu harcamalarına ayrılan payın düşük olması çocuk işçiliğinin esas nedeni olan yoksulluk ve eğitimsizliği artırmaktadır.

Çocuk işçiliği ekonomik yetersizlikler sonucu oluşan bir sorun olarak düşünülse de geleneksel bakış açısının da etkisi yadsınamaz. Özellikle, çocukların ebeveynlere yardım etmesi gerektiği yönündeki toplumsal normlar Türkiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok ülkede yaygındır. Ancak, günümüzde artık kültürel nedenlere dayalı olarak çocukların çalıştırılması uluslararası toplum tarafından kabul edilmemektedir.

Çocuk işçiliğinin sona erdirilememesinin diğer bazı nedenleri de çocuk işçiliği konusundaki yasal düzenlemelerin eksikliği, yasal mevzuatın etkin bir şekilde uygulanmaması ya da denetimlerin yetersizliği ve cezaların caydırıcı olmaması gibi nedenlerdir (Avşar / Ögütoğulları, 2012: 12). Aynı zamanda kişisel faktörler olarak eğitim hayatındaki başarısızlık, okula karşı isteksizlik, çalışma sonucunda elde edilen gelir ve bunun verdiği güç, çocukların işgücü piyasasında yer almasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, çocuk işçiliğiyle mücadelede ILO'nun çalışmaları önem kazanmaktadır.

4. ILO ve Diğer Uluslararası Örgütlerin Çocuk İşçiliğini Ortadan Kaldırma Çabaları

Çocuk işçiliğiyle mücadelede Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) rolü temel önemdedir. 1919'da kurulan ve Milletler Cemiyeti (MC) ile yaşıt olan bu uluslararası örgütün üyesi olan her bir üye devletin örgüte gönderdiği temsilciler yalnız hükümet temsilcileri değildir, aynı zamanda, işçi ve işveren temsilcileri de örgütün faaliyetlerine katılırlar. ILO, çocuk emeğiyle mücadele konusunda standart koyma ve teknik yardım sağlama gibi çok önemli katkılarda bulunmaktadır (ILO, 2013a: 11). ILO anayasasının başlangıç bölümünde “*Herhangi bir ülkenin, emeğin insani koşullarını benimsememesi, kendi ülkelerindeki durumu iyileştirme isteğinde olan diğer ülkeler için bir engel teşkil edecektir*” (ILO, 2014: 29) ifadesiyle emeğin koşullarının düzeltilmesi için küresel çapta mücadele verilmesi gerektiğinin altını çizen ILO, sözleşmeler ve tavsiye kararları yoluyla çocuk işçiliğinin yasaklanmasına ve ortadan kaldırılmasına yönelik çabaların odak noktasındadır.

Büyük bir etkiye sahip olan ILO sözleşmelerinin önemli bir bölümü günümüzde dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu tarafından imzalanmıştır. ILO Anayasası'nın 22. maddesine göre, her bir ILO üyesi taraf olduğu ILO sözleşmelerinin hükümlerini hayata geçirmek için aldığı önlemler hakkında ILO'ya yıllık raporlar vermeyi taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, 12 Haziran günü, ILO tarafından tüm dünyada dikkatleri çocuk işçiliğiyle mücadeleye çekmek için “Çocuk İşçiliğine Karşı Dünya Günü” olarak seçmiştir.

ILO'nun, IPEC programı çocuk işçiliğini sona erdirmeyi amaçlayan çok önemli bir programdır. Bu program, Alman hükümetinin mali desteğiyle 1992 yılında başta Türkiye olmak üzere Brezilya, Endonezya, Hindistan, Kenya ve Tayland'da başlatıldı. 1994 yılında, Tanzanya, Bangladeş, Pakistan, Nepal, Filipinler, 1996-1997 yıllarında ise Mısır, Kosta Rika, Sri Lanka, Senegal, Kamboçya, Madagaskar, Dominik Cumhuriyeti, Guatemala El Salvador, Panama, Nikaragua, Bolivya, Arjantin, Honduras, Kolombiya, Venezüella ve Ekvator programa katılmıştır. IPEC, günümüzde, 94 ülkeye teknik yardım ve danışma hizmetleri vermektedir (IPEC, 2014: 33).

Program dâhilindeki ülkelerdeki çocuk işçilerin korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, çalışma bakanlıklarının yanı sıra işçi sendikaları ve işveren örgütleri, bazı STÖ'ler ve medya tarafından yürütülmektedir. IPEC, ortaklarına çocuk işçiliğini önlemek için çocukları tehlikeli işlerden uzak tutmak; alternatifler yaratmak; çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırmasına yönelik önlemler almalarına yardımcı olmaktadır (ILO, 2004: 212). Ancak, sağlanan bütün ilerlemelere rağmen, ILO'nun çocuk işçiliğinin tümüyle ortadan kaldırılması hedefine kısa vadede ulaşılmamasının zor olduğu anlaşıldığından, IPEC önceliğini “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine” vermiştir.

Günümüzde 178 ülke tarafından onaylanan 1999 tarih ve 182 nolu “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanmasına ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Derhal Alınacak Önlemlere İlişkin Sözleşmeyi” imzalayan her devlet çocuk emeğinin en kötü biçimlerini ortadan kaldırmayı ve yasaklamayı sağlayacak etkili önlemleri derhal almak yükümlülüğü altındadırlar (ILO, 182 sayılı Sözleşme, 1999). Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri hakkında toplumun bilinç seviyesinin artırılması, çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli bir rol oynayan işveren ve işçi örgütlerinin çocuk işçiliğiyle mücadele konularında eğitilmesi, ILO programlarının en temel hedefleri arasındadır.

Çocuk işçiliğiyle mücadelenin, yalnız ILO'nun çabalarıyla başarılamayacağı da açıktır. Bu kapsamda çocuk işçiliğiyle mücadelede rol oynayan diğer bir kuruluş ise çocukların durumlarının iyileştirilmesini ve onlar için koruyucu bir çevre yaratılmasını küresel bir sorumluluk olarak üstlenen Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu'dur (UNICEF). Dünyanın 190 ülkesinde çocuk işçiliğiyle mücadele amacıyla ILO ile birlikte ortak programlar yapmakta, çocuk haklarının tanıtımı konusundaki faaliyetlerinde çocuk işçiliğinin zararları konusundaki farkındalığın artırılmasına özel önem vermektedir.

Küresel düzeyde dünyanın en önemli çocuk hakları savunucularından biri olan kuruluşun amacı, her türlü ayrımcılık, şiddet, istismar ve sömürü altındaki çocuklar için bir koruma mekanizması oluşturmaktır. Çocukların hayatta kalması ve çocukların haklarının hayata geçirilmesi, ilköğretimlerini tamamlamalarının sağlanması ve *“herkesi çocuklar için koruyucu bir ortam yaratma çabalarına dâhil ederek tüm çocukları ve ergenleri şiddet sömürü ve istismarın tüm biçimlerinden korumak”* UNICEF’in küresel öncelikleri arasındadır (UNICEF, 2014a). UNICEF, ayrıca başta çocuk işçiliği, çocuk ölümleri, eğitim ve hastalıklar gibi bir dizi öncelikli sorunlar üzerine uygun verileri toplamak için yeni göstergeler ve metodolojiler geliştirilmesine öncülük etmekte ve ülkelerdeki yerel araştırmalara ve kuruluşlara teknik destek ve liderlik sağlayarak çocuklar ve kadınlar için ulusal izleme sistemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (UNICEF, 2014b).

UNICEF’in yanı sıra Dünya Bankası, çocuk işçiliğiyle mücadele de önemli mali destek sağlamakta, BM Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ve Dünya Sağlık Örgütü de (WHO) çocuk işçiliği ve çocuk işçiliğinin sebepleriyle yakından ilgilenmekte ve sorunun çözümü için son yıllarda aralarındaki işbirliğini artırmaktadırlar.

Ayrıca, Avrupa Konseyi bünyesinde benimsenen ve sosyal haklar bakımından ilk önemli belge olan Avrupa Sosyal Şartı ve sonrasında ASS’ndaki hakları genişleten ve eksiklikleri gideren 1996 yılında yürürlüğe giren Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nın (GGASS) *“Çocukların ve Gençlerin Korunması”* başlıklı 7. maddesinde bağıtlı devletler, *“Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamayı; Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlamayı...zorunlu eğitim çağında olanların eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı... 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin gelişmeleri ve öncelikleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı ... 18 yaşın altındaki çocuklara yılda en az 4 haftalık izin, ayrıca ulusal yasa ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamaları”* ve çocukların işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlama taahhüdünde bulunmuşlardır (Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 1996).

Çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda giderek artan faaliyetler içinde olan örgüt Avrupa Birliği’dir. Avrupa Birliği, (AB) günümüzde tüm dünyada çocuk

hakları ve çocuk işçiliği konularına dikkatleri çekmekte, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ve seçimlik protokollerinin onaylanması için çaba harcamakta, 2016 yılına kadar çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması uluslararası hedefine ulaşmak için üçüncü ülkelerle diyaloga önem vermekte ve bu ülkelerde çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi için kalkınma işbirliği ve ticaret teşviklerini araç olarak kullanmaktadır (EU, 2014). Avrupa Birliği'nin AB Temel Haklar Şartı'nın “Çocuk işçi çalıştırmanın yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması” başlıklı 32. maddesinde “Çocuk işçi çalıştırılması yasaktır. Gençler için daha elverişli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dışında istihdam edilmek için asgari yaş sınırı, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaştan daha düşük olamaz...” (EU, 2000) şeklinde çocuk işçiliğini yasaklayan ifadelere yer verilmiştir.

Avrupa Komisyonu 4 Temmuz 2006 tarihinde “Çocuk Hakları Konusunda Ortak AB Stratejisine Doğru” başlıklı bir belge ile yeni bir çocuk hakları stratejisi hazırlamıştır (EU, 2006). AB, 2007 yılında bir adım daha atarak, dünya çapında hastalıklara ve silahlı çatışmalara maruz kalan çocukların haklarını korumak için “Çocuk Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi için AB İlkeleri'ni” kabul etmiştir (EU, 2007).

2008 yılında AB tarafından benimsenen “A Special Place for Children in EU External Action”, (AB Dış Eyleminde Çocuklar İçin Özel Bir Yer) başlıklı tebliğ de önemlidir. Tebliğin amacının üçüncü ülkelerde çocukların haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir AB yaklaşımı için bir çerçeve oluşturmak olduğu belirtmiştir (EU, 2008).

Uluslararası Kölelik Karşıtı Örgütü, (Anti-Slavery International); Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) ve İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) gibi büyük sivil toplum örgütleri de insan hakları sorunları kapsamında çocuk haklarıyla da ilgilenmektedirler. Ayrıca, International Save the Alliance (Uluslararası Çocukları Koruma Fonu), Defence for Children International (Çocuklar için Uluslararası Koruma) gibi STÖ'ler doğrudan çocukların sorunlarına odaklanmaktadır ve hükümetlerle ve yerel STÖ'lerle yakın işbirliği halinde çalışmaktadırlar (ILO, 2004a: 238).

Çocuk işçiliğiyle mücadele etmek için kurulan Çocuk İşçiliği Platformu da (Child Labour Platform) konumuz açısından önemlidir. Platformun temel amaçları arasında çocuk işçiliği konusunda ticaret, hükümet, işçi ve işveren örgütleri ile sivil toplum örgütleri arasında bilgi alışverişi sağlamak; ILO

ilkelerinin hayata geçmesinin önündeki engelleri belirlemek ve karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelebilmenin pratik yolları üzerine tavsiyelerde bulunmak; seçilmiş topluluklarda ve ülkelerde çocuk işçiliği konusundaki işbirliği yaklaşımlarını kolaylaştırmak ve arz zinciri içinde çocuk işçiliği üzerine küresel bir bilgi üssü inşa edilmesine katkı yapmak sayılabilir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda çocuk işçiliğiyle mücadelede deneyim ve bilgi paylaşımında bir forum işlevi gören platform, çocuk işçiliğiyle mücadelede ILO'nun 20 yıllık araştırma ve pratik deneyimleriyle bilgi ve eğitim sağlamaktadır. ILO ilkelerini yerine getirmede karşılaşılabilecek engelleri belirlemede şirketlere yardım etmekte ve bu engelleri aşmanın pratik yolları hakkında onlara tavsiyelerde bulunmaktadır. Ayrıca, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması konusunda ILO, UNICEF ve Dünya Bankası gibi küresel ağlar arasında ve hükümetler, işçi ve işveren örgütlerinin de içinde bulunduğu ulusal ve yerel seviyedeki kurumlar ve programlar arasında bağlantı kurmaktadır (UN, 2014a).

Çocuk İşçiliği Platformu'nun 6-7 Mart 2014 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantısında Özbekistan'da özellikle pamuk üretiminde çocuk işçiliğiyle mücadeleden örnekler verilerek, yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Brezilya'da çocuk işçiliğinin 1992'de 11 milyondan 2012'de 2.7 milyona düşmesi gibi uygulanan örnekler vurgu yapılmıştır. ILO'nun 138 ve 182 sayılı Sözleşmelerinin önemine vurgu yapılan toplantıda bazı katılımcılar da resmi en düşük istihdam yaşı ile işverenler arasında "kabul edilen" en düşük istihdam yaşı arasındaki açığı kapatılmak için işveren örgütleriyle çalışma ihtiyacına dikkat çekmişlerdir (UN, 2014b).

2017 yılında hükümetlerin, işçi ve işveren örgütleri temsilcilerinin katılacağı "IV. Çocuk İşçiliği Konferansı-2017" başlıklı küresel bir konferansın Arjantin'de yapılması planlanmaktadır (ILO, 2004b). Bütün bu aktörlerin çabaları ışığında çocuk işçiliğinin dünyadaki genel görünümünü ortaya koymak analiz etmek sorunun üstesinden gelebilmek için gereklidir.

5. Dünyadaki Çocuk İşgücünün Genel Görünümü

ILO tarafından yayınlanan 2000-2012 verilerini içeren "Çocuk İşçiliğine Karşı Mücadelede Alınan Yol" başlıklı rapor, çocuk emeğinin sömürülmesine karşı verilen mücadelede önemli bir yol alındığını ortaya koymaktadır. Raporla, 12 yılda alınan yola rağmen çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin tamamen ortadan kalkmasının 2016 yılına kadar mümkün olamayacağı da vurgulanmaktadır (ILO, 2013a: 32).

Tablo-2: İstihdamda Yer Alan Çocuk, Çocuk İşçi ve Tehlikeli İşler, 5-17 Yaş Grubu:2000-2012

	İstihdamda Yer Alan Çocuk		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşler		
	('000)	%	('000)	%	('000)	%	
Dünya	2000	351,900	23.0	245,500	16.0	170,500	11.1
	2004	322,729	20.6	222,294	14.2	128,381	8.2
	2008	305,669	19.3	215,209	13.6	115,314	7.3
	2012	264.427	16.7	167,956	10.6	85,344	5.4

Kaynak: (ILO, 2013a: 3)

Söz konusu raporda yer alan diğer detaylar irdelendiğinde, Tablo 2’de de görüldüğü gibi 2000 yılında tüm dünyada çalıştırılan çocuk sayısı 351.900.000’den, 2012 yılında 264.427.000’e ve oransal olarak %23’den %16,7’ye düşmüştür. Yasadışı çalıştırılan çocuk sayısı ise 2000 yılında tüm dünyadaki çocukların %16’sını oluşturan 245.500.000 iken, 2012’de oransal olarak %10,6’ya sayısal olarak da 167.956.000’e gerilemiştir. 2000 yılında çocuk işçiliğinin bir alt kategorisi olan en kötü biçimi olan tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı da 170.500.000’den 2008’de 115.314.000’e ve 2012’de 85.344.000’e ve oransal olarak da %11,1’den %5,4’e gerilemiştir (ILO, 2013a: 3-4). Yani, 2008-2012 arasındaki dönemde tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısında 30 milyonluk bir azalma olmuştur. Aynı dönem içerisinde çalışan çocuk sayısı 215.209.000’den 167.956.000’e gerileyerek yaklaşık 47 milyonluk azalma göstermiştir. Oransal olarak %13,6 ’dan %10,6’ya düşerek tam %3’lük bir azalma söz konusu olmuştur.

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, raporda dikkat çeken diğer bir gelişme ise, çocuk işçiliğinin azaltılması konusunda sağlanan önemli ilerlemenin dünya ekonomik krizinin yaşandığı dönem olan 2008-2012 yılları arasında yaşanmış olmasıdır. 2000-2012 yılları arasında 12 yıl boyunca çocuk işçiliğiyle yapılan mücadele sonucunda ise çocuk işçiliğinin her alanında %6’lık bir azalma sağlanmıştır. Toplamda ise çocuk işçi sayısında üçte bir oranında azalma kaydedildiği gözlenmektedir.

Özellikle 2008-2009 küresel ekonomik krizinin yaratacağı toplumsal ve ekonomik zorlukların ailelerin çocuklarını çalıştırmaya iteceğinden çocuk işçiliğini arttıracığından korkuluyordu. Ancak korkulan olmadı, çocuk işçiliğinde artış yaşanmadı. Raporda, bu durumun sebepleri olarak, gelişmekte

olan ülkelerin, krizden çabuk kurtulmayı başarmış olmaları ve krizin sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik büyümedeki yavaşlamanın, 15-17 yaş grubundaki çocuk işçilerin emeğine yönelik talepte de ciddi olarak azalmaya sebep olması gösterilmiştir (ILO, 2013a: 4).

Tablo-3: Çocuk İşçiliğinin Küresel Eğilimi 5-17 Yaş, 2012

Cinsiyet ve Yaş Grubu	Yıl	Toplam Çocuk	İstihdam Yer Alan Çocuk		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşler	
		('000)	('000)	(%)	('000)	(%)	('000)	(%)
Erkekler	2000	786,500	184,200	23.4	132,000	16.8	95,700	12.2
	2004	804,000	171,150	21.3	191,575	14.9	74,414	9.3
	2008	819,891	175,777	21.4	127,761	15.6	74,019	9.0
	2012	819,877	148,327	18.1	99,766	12.2	55,048	6.7
Kızlar	2000	744,900	167,700	22.5	113,300	15.2	74,800	10.0
	2004	762,300	151,579	19.9	102,720	13.5	53,966	7.1
	2008	766,397	129,892	16.9	87,508	11.4	41,296	5.4
	2012	765,690	116,100	15.2	68,190	8.9	30,296	4.0

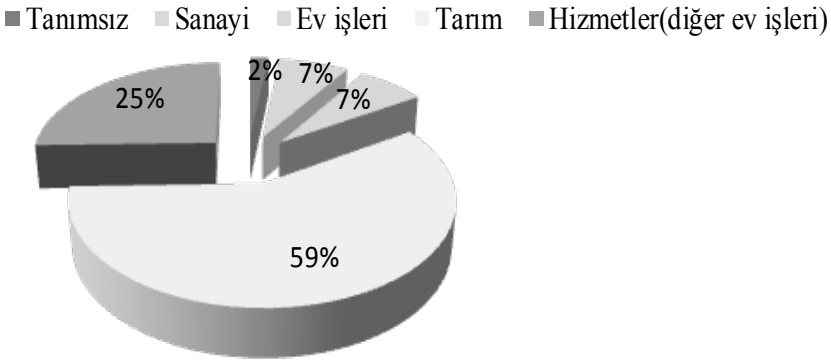
Kaynak: (ILO, 2013b: 53)

Cinsiyet faktörü dikkate alındığında 2012 yılı itibarı ile 1585,567 çocuk işçinin oransal olarak %59,4'ünü erkekler, 967,956 çocuk işçiden oransal olarak %40,6'sını kızlar oluşturmaktadır. İstihdam yer alan erkek çocuk sayısı 148,327.000 iken erkek çocuk işçi sayısı olarak 99,766.000, oransal olarak da %67,3'tür. Ve bu çocukların %37,1'i (55,048.000) çocuk tehlikeli işlerde çalışmaktadır. İstihdam yer alan kız çocuklarının sayısı 116,100.000 iken bunlardan 68,190.000'si oransal olarak da %58,7'si çocuk işçidir. Bunların %26,1'i, yani 30,296.000 çocuk tehlikeli işlerde çalışmaktadır (ILO, 2013b: 9-13).

Konuya yasadışı çalıştırılan çocuk işçilerin en hassas kısmı olan tehlikeli işlerde çalıştırılan çocuklar açısından yaklaşıldığında 2000-2012 yılları arasında görülen yaklaşık 85 milyonluk azalma daha çok çocuk işçi olarak çalıştırılan kız çocuklarında görülmektedir. Son 12 yıl zarfında yasadışı çalıştırılan kız çocuklarının sayısında (113.300-68.190) % 40'luk bir azalma olurken, bu oran erkek çocuklarda (132.000-99.766) % 25 civarında kalmıştır. 2000 ile 2012 yılları arasındaki tehlikeli işlerde çalıştırılan erkek çocuk oranının % 12,2'den % 6,7'ye kız çocuklar arasında %10'dan %4'e düştüğü ve kız çocuklarının

bu alanda erkek çocuklarından daha şanslı olduğu rapordan anlaşılmaktadır. Raporda, 2012 yılı itibarıyla yasadışı çalıştırılan ve verilere yansımayan kölelik, köle gibi muamele edilme, uyuşturucu ticareti, fuhuş gibi işlerde çalıştırılan 17 yaş altı çocuk sayısının 5,5 milyona ulaştığı ve ciddi tehlike arz ettiği bilgilerine de yer verilmektedir (ILO, 2013a: 2-4). Ayrıca, yasalarla çocukların çalışmasının yasaklanması, teknolojik gelişmelerden dolayı çocuk işgücüne üretim sürecinde ihtiyaç duyulmaması, gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk işçi sayısının azalmasında etkin bir rol oynamıştır (Çolak, 1999: 55).

Grafik-1: Çocuk İşçilerin Sektörel Dağılımı, 5-17 Yaş Grubu, 2012

Kaynak: (ILO, 2013. 22)

ILO verilerine göre çocuklar en çok tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 2008 yılı itibarıyla çocuk işçilerin %60'ı, 2012 yılı itibarıyla %58,6'sı ile tarım sektöründe çalıştırılmıştır. Sanayi sektöründe bu oran 2012'de %25,4'tür. Hizmet ve sanayi sektörlerinde çalışan çocukların sayısı netlik taşımaya da hizmet sektöründe toplam 54 milyon, sanayi sektöründe 12 milyon çocuk işçi çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Hizmetler sektöründe çalışan çocuklar; sokakta satış yapanlar, restoranlarda, araba tamir atölyelerinde ve taşıma sektöründe ve otellerde çalıştırılan çocukları kapsamaktadır. Sanayi sektöründe çalışan çocukların oranı ise 2012 yılı itibarıyla %7,2 ile nispeten daha küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir (ILO, 2013a: 7-8). Raporda, ayrıca, çocuk işçiliğinin inşaat ve imalat sektörü gibi sektörlerde de görüldüğünün altı çizilmektedir (ILO, 2013a: 23).

Hizmet sektöründe en önemli payı ev işleri almaktadır. Ev işlerinde çalışan çocuklar büyük ölçüde dünyadan izole yaşadıklarından tespit edilmeleri oldukça

zordur. Dolayısıyla bu iş kolundaki faaliyetler verilere yansımamaktadır. Dikkat çekici olan nokta ise ev işleri sektörünün kız çocuklarının erkeklerden daha çok çalıştırıldığı tek sektör olmasıdır. Ev işlerinde çalıştırılan çocukların taciz ve insanlık dışı muameleye çok fazla maruz kaldıkları bilinmektedir (Aydoğdu, 2013: 5).

Tablo-4: Bölgeye Göre İstihdamda Yer Alan Çocuk, Çocuk İşçi ve Tehlikeli İşler, 5-17 Yaş Grubu:2000-2012

Bölge		Çocuk Nüfusu	İstihdamda Yer Alan Çocuk		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşler	
		(‘000)	(‘000)	%	(‘000)	%	(‘000)	%
Asya ve Pasifik	2008	853,895	174,460	20.4	113,607	13.3	48,164	5.6
	2012	835,334	129,358	15.5	77,723	9.3	38,861	4.1
Latin Amerika ve Karayipler	2008	141,043	18,851	13.4	14,125	10.0	9,436	6.7
	2012	142.693	17.843	12.5	12,505	8.8	9,638	6.8
Sahra –Altı Afrika	2008	257,108	84,229	32.8	65,064	25.3	38,736	15.1
	2012	275,397	83,570	30.3	59,031	21.4	28,767	10.4

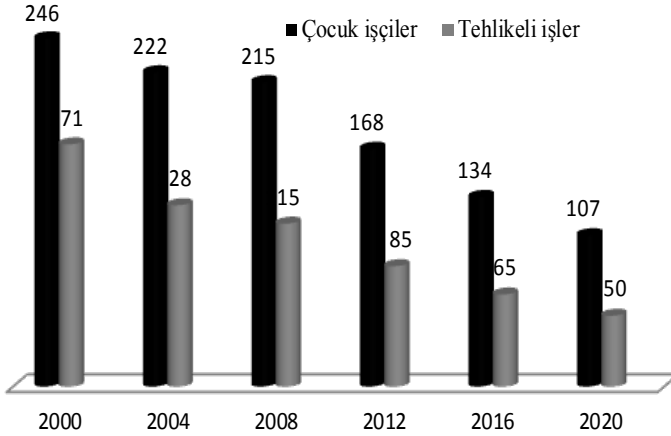
Kaynak: (ILO, 2013a: 5)

Çocuk işçiliği, dünyada en çok Asya-Pasifik, Latin Amerika-Karayipler, Sahra Altı Afrika ve Ortadoğu-Kuzey Afrika görülmektedir. ILO'nun raporunda en çok çocuk işçinin bulunduğu bölgenin çalıştırılan 129.358.000 çocukla ve yasadışı çalıştırılan 77.723.000 çocukla Asya-Pasifik olduğunu ifade edilse de söz konusu diğer bölgelerdeki toplam çocuk nüfusuyla yasal ya da yasadışı çalıştırılan çocuk sayısına oranladığında Sahra Altı Afrika'nın 83.570.000 çocukla %30,3 oranla diğer bölgelerden daha önde olduğunu görülmektedir. Çalıştırılan çocuk sayısının toplam çocuk nüfusuna oranı, Asya-Pasifik bölgesinde %15,5, Latin Amerika-Karayipler'de %12,5'dir. Diğer bir ifadeyle Sahra-Altı Afrika'da yaklaşık her üç çocuktan biri çocukluğunu yaşamadan hayatını çalışarak geçirmektedir. Rapordaki diğer veriler incelendiğinde yasadışı çalıştırılan çocukların toplam çocuk nüfusuna oranı Sahra-Altı Afrika'da %21,4, Asya-Pasifik'te %9,3, Latin Amerika- Karayipler'de %8,8 düzeyindedir. Yine Tablo 4'ten Sahra Altı Afrika'da her beş çocuktan

birinin yasadışı çalıştırılmakta olduğu rahatlıkla görülebilir. Tehlikeli işlerde çalıştırılan çocukların toplam nüfusa oranı da diğer üç bölgede %4,1 ile %6,8 arasında değişirken Sahra Altı Afrika’da yaşayan çocukların %10,4’ü tehlikeli işlerde çalıştırılmaktadır. Dünyanın diğer bölgeleri çocuk işçiliği bakımından bu bölgelerden daha iyi durumdadır (ILO, 2013a: 5).

Tabloya yansımayan Ortadoğu-Kuzey Afrika çocuk işçi ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların 5-17 yaş grubu 2012 verileri ise; istihdam edilen çocuk sayısı 13.307.000 oransal olarak %12.1, çocuk işçi sayısı 9.244.000 oransal olarak %8.4 ve tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı 5.224.000 oransal olarak %4.7, Ortadoğu-Kuzey Afrika diğer üç bölge gibi dünya genelindeki en çok çocuk işçilerin yer aldığı bölge olarak görülmektedir (ILO, 2013a: 4). 5-17 yaşlar arası tehlikeli işlerde çalışan çocukların bölgesel dağılımına bakıldığında Asya-Pasifik bölgesi 38.9 milyon, Sahra-altı Afrika 28.8 milyon, Latin Amerika ve Karayipler de 9.6 milyon Ortadoğu- Kuzey Afrika’da 5.2 milyon olarak görülmektedir (ILO, 2013b: 8).

Grafik-2:Çocuk İşçiler ve tehlikeli İşler, Mevcut 2000-2012 Verileri 2016-2020 İçin Varsayılan İlerleme Hızı

Kaynak: (ILO, 2013: 13)

Not: Sayısal değerler milyon olarak ifade edilmektedir.

Son yıllarda çocuk işçiliğiyle mücadelenin merkezinde olan tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısında düşüş yaşanmıştır. Grafik-2’de de görüldüğü gibi 2000 yılında tehlikeli işlerde çalışan çocuk toplam çocuk sayısı 170.500.000 ve oranı %11,1 iken 2012’de oran olarak %5,4’e sayısal olarak da 85.344.000’e

düşmüştür. Raporda tüm dünyadaki çocukların %17'i tehlikeli işlerde çalıştırıldığı ifade edilmiştir.

Raporda yer alan geleceğe ilişkin tahminlere göre 2012'de 168 milyonu bulan yasadışı çalıştırılan çocuk sayısının 2016 yılında 134 milyona ve 2020 yılında 107 milyona düşmesi beklenirken, 2012 yılında 85 milyon olan tehlikeli işlerde çalıştırılan çocuk sayısının ise 2016 yılında 65 milyona, 2020 yılında ise 50 milyona düşmesi beklenmektedir. Çocuk işçiliğinde yıllar arasında görülen düşüş 2008-2012 hızı dikkate alındığında 2010 Lahey Global Çocuk İşçiliği Konferansı'nda benimsenen ve 2013'te Brezilya'da gerçekleştirilen III. Global Çocuk İşçiliği Konferansı'nda da yinelenen ILO'nun 2016 yılında çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini tümüyle ortadan kaldırma hedefine (Child Labour, 2013) ulaşmanın henüz mümkün olamayacağı görülmektedir. Ancak, tehlikeli işlerde çalışan çocukların oranındaki düşüş hızı dikkate alındığında 2016 hedefine 2020'de yıllık mevcut düşüş hızının %6,5'ten %24'e çıkarılmasıyla ulaşılması mümkündür (ILO, 2013a: 12). Öte yandan, çocuk işçiliği üzerine doğru verilere ulaşmak sorunun çözümü için çalışan aktörlere destek olmada önemli bir adım olacaktır. Ancak çalışan çocukların önemli bir bölümü kayıt dışı olarak çalıştırılmakta, yaptıkları işler "yardımcı olmak" şeklinde ifade edilerek, kayıt dışı olarak çalıştırılmakta ve önemli bir kısmı da resmi istatistiklere yansımamaktadır. Dolayısıyla, çocuk işçiliği oranlarının çocuk işçilerin kayıt dışı ekonomide yoğunlaşması nedeniyle resmi istatistiklerden çok daha yüksek olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde etkilerini halen hissettiğimiz dünya ekonomik krizi ile tüm dünyada uygulanan neo-liberal politikalar sonucunda aileler yoksullaşmakta ve rekabet gücünü artırmak isteyen şirketler için ucuz işgücü cazip hale gelmektedir. Bu noktada, dezavantajlı ve korumadan yoksun olan çocuklar piyasalar için cazip bir seçenek olarak ön plana çıkarılmaktadırlar. Dünyamızda hali hazırda 168 milyon çocuk işçi dünyadaki toplam çocuk nüfusunun yaklaşık %11'ini oluşturmaktadır. Çocuk işçiler sorununun tamamen ortadan kaldırılması için yoksulluğun azaltılması, eğitime ayrılan kaynakların artırılması, parasız ve zorunlu eğitimin sağlanması, küresel, karşılaştırılabilir çocuk işçiliği verilerinin toplanması ve analiz edilmesi, çocuk işçiliğini yasaklayan ulusal ve uluslararası mevzuatın benimsenmesi, risk altındaki çocukların belirlenerek sosyal koruma altına alınması, söz konusu sosyal korumanın kapsamının giderek artırılması ve sosyal güvenliğe daha fazla yatırım yapılması gibi dünya çapında çabalara gereksinim vardır. Dolayısıyla çocuk işçiliği sorununun, standartlar koyan,

tüm dünyada farkındalık yaratmaya çalışan, teknik destek sunan ve sorunun tartışıldığı bir forum işlevi goren ILO'nun tek başına çozmesi moomkun değildir. ILO'nun yanı sıra UNICEF, UNESCO, AB, Dnya Bankası, sendikalar ,uluslararası ve yerel STÖ'ler ve hükümetler arasında daha fazla koordineli çabalara, uzun dönemli ve kapsamlı yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

ILO ve diğer uluslararası aktörler, kısa vadede çocuk işçiliğinin en kötü biçimleriyle yoğun olarak mücadele ederken çocuk işçiliğinin bütünüyle ortadan kaldırılması hedefi de hem bu aktörler için hem de tüm ülkeler için ulaşılması gereken temel bir hedef olarak önümüzde durmaktadır. Bu hedefe ulaşmak için her ülkenin kendi yapısına, kurumlarına ve kaynaklarının kapasitesine göre değişen farklı ulusal programlarla soruna ilişkin etkin politikalar üretmesi, bu politikaların gerçekçi bir şekilde uygulanması ve aynı zamanda devamlılığının sağlanması halinde küresel ve ulusal bağlamda çocuk işçiliği sorununun çozümünde kayda değer bir ilerleme sağlanabilir.

Bu kapsamda, ulusal hükümetlerin kararlılığı en az uluslararası aktörlerin çabaları kadar önemlidir. Çalışma Bakanlıkları bir yandan uluslararası standartları tavizsiz uygulanmalı; öte yandan uluslararası aktörlerle koordineli politikalar üretilmeli; çocuk işçiliğinin sonlandırılması ulusal sosyal güvenlik politikalarının temel öğesi durumuna getirilmeli çocuk işçiliğinin çocuk üzerindeki zararları konusunda halkı aydınlatıcı girişimlerde bulunulmalı; özellikle kırsal kesimlerde çocuk işçiliğini normal karşılayan geleneksel bakış açılarıyla mücadele edilmeli; çocuk işçiler izlenmeli ve haklarında kapsamlı ve güncel bilgiler edinilmeli; bu bilgilerle istatistiki veriler hazırlanmalı; söz konusu veriler sürekli güncellenmeli ve bu politikaların sonuçlarının izlenebileceği izleme mekanizmaları geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, H. (2012), **Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı X. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Ön Raporu**, 28 Ağustos 2012.

Alada, A. / Temelli, S. (2012), “Küreselleşme, Yoksulluk ve şiddet Bağlamında Sokak Çocukları”, Yasemin Özdek (ed.), **TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi**, Yoksulluk, şiddet ve İnsan Hakları, Ankara, Mayıs 2002, s. 235-250.

Avşar, Z. / Öğutoğulları, E., (2012), “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, s. 11-12.

Aydoğdu, B. (2013), **ILO Çocuk İşçiliği 2000-2012 Umut Veren İlerleme**, Kırklareli Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (KESAM), Kasım 2013, s. 5.

Betcherman, G. (2004), “Çocuk İşçiliği ve Eğitim Çocuk Hakları”, Washington DC, **Dünya Bankası**, Temmuz 2004, s. 13.

BM, (2010), **Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2009**; Mart 2010, www.un.org/millenniumgoals (15.11.2014).

Brown, D.K. / Deardorff, A. V. /Stern, R. M. (2002), “The Determinants of Child Labor Theory and Evidence”, Research Seminar in International Economics, School of Public Policy The University of Michigan Ann Arbor, Michigan 48109-1220 Discussion Paper No. 486.

Child Labour, (2013), **The Brasilla Declaration on Child Labour**, <http://childlabour2013.org> (29.01.2015)

Çağlar, Ş. (2013), “Türkiye’de En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sonlandırılması: 2014 Hedefine Doğru Yol Haritası”, www.ilo.org/public/turkish/region/.../cocukisciligipdf/yolharitasi.pdf (12.11.2014).

Çocuk Gündem: Türkiye Çocuk Politikası, Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma, Uygulama ve Uygulamaları İzleme Derneği Kök Yayıncılık, 2008 http://www.gundemcocuk.org/index.php?option=com_content&task=view&id=963&Itemid=28 (10.11.2014).

Çolak, Ö. F. (1999), **Küreselleşme Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü**, TİSK Yayını, No:177, Uluslararası Çalışma Teşkilatı, Ankara.

Dayıoğlu, M. / Assad, R. (1998), “ The Determinants of Child Labor in Urban Turkey”, **The ERF Working Series, Economic Research Forum**, August 1998, Cario- Egypt, s. 12.

Doğan, N./ A. Arıcan / H. Ay/ M. Topçu/ K. Z. Öztürk, F. **Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı-Öğretmen El Kitabı**, www.ttb.org.tr/MSG/eylul23/samsun.pdf (10.12.2014).

Erder, S. (2005), “Çalışan Çocuklar: Çırak’ mı, İşçi’ mi?”, **TES-İŞ Dergisi**, 2 Haziran 2005, s. 38- 40.

EU, (2000), Charter of Fundamental Rights of the European Union, (2000/C 364/01) Official Journal of the European Communities, www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_e.pdf (12.12.2014).

EU, (2006), “Towards an EU Strategy at the Rights of the Child”, 04.07.2006, Brussels, {SEC (2006)888} {SEC(2006) 889} (14.12.2014).

EU, (2007), “EU Guidelines for the Promotion and Protection of the Rights of the Child”, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16031.07.pdf> (25.12.2014).

EU, (2008), “A Special Place for Children in EU External Action”, {SEC (2008) 135} {SEC (2008) 136} /*COM/ 2008/0055Final*/eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?URI=CELEX:52008DC0055 (31.12.2014).

EU, (2014), “EU and Children’s Rights”, http://eeas.europa.eu/human_rights/child/index_en.htm (25.12.2014).

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (1996), Avrupa Konseyi, 3.V. www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf (31.12.2014).

Güngör, M. (2009), **Mersin’de Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sorunlar- Çözümler**, Mersin Valiliği Yayınları Sosyal Araştırma Dizisi, Yayın No: 3, Güven Ofset, Mersin 2009.

ILO, (1973), İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Nolu Sözleşme, http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_138.htm (02.10.2014).

ILO, (1999), 182 Nolu Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz182.htm> (03.10.2014).

ILO, (2002), **Çocuk İşçiliğinin Son İlişkin Verilmesine Odak Programının Değerlendirilmesi**, Cenevre, Kasım 2002, s. 20.

ILO, (2003), **Global Employment Trends:2003**, ILO Report, International Labour Office, Geneva.

ILO, (2004), **Child Labour: A Textbook for University Students**, International Labour Office, Geneva.

ILO, (2009), **Give Girls a Chance: Tackling Child Labor-A Key to the Future**, Geneva.

ILO, (2013a), **Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates And Trends 2000-2012**, Geneva.

ILO, (2013b), Diallo, Y. / Etienne, A. / Merhan, F., **Global Child Labour Trends 2008 to 2012**, Geneva.

ILO, (2014a), Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_anayasa.htm (09.02.2014).

ILO, (2014b) Launching of the preparations for the IV Global Conference on Child Labour 2017, 19 December 2014, www.ilo.org/ipecc/news/WCMS_330463/lang--en/index.htm (31.12.2014).

70

ILO, 2015, IPEC, <http://www.ilo.org/ipecc/programme/lang--en/index.htm> (01.10.2015).

IPEC, (2004), **Her Çocuğa Yatırım Yapılması: Çocuk İşçiliğine Son Verilmesi Maliyet ve Faydalar Konusunda Ekonomik Araştırma**, Cenevre, ILO.

IPEC, (2009), **Action Against Child Labour: IPEC Highlights 2008**, ILO, Switzerland

IPEC, (2014), Worldwide, www.ilo.org/ipecc/programme/IPECinthefield/lang--en/index.htm (09.02.2014).

Karaman, B. / Özçalık, M. (2007), "Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu Olarak: Çocuk İşgücü", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:14, Sayı:1, s. 34-58.

Kılıç, C. (1999), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfusun İşgücü Arzına Etkisi", http://www.sosyalsiyaset.com/documents/gelismekteolan_ulkelerde.htm (05.10.2014).

Küçükcalay, A. / M. Dulupcu / M. A. / Turunç. Ö. (2000), “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşgücü İstihdamı ve Sorunları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, s. 103-104.

Marx, K. (1993), **Kapital**, Allattin Bilgin (çev.), 4. Baskı, Sol Yayınları, Kasım.

Memiş, H. (2014), “Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Bahar, Cilt:5, Sayı:1, s. 149.

Oğan, M. (1996), “Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu”, **Eğitim Sen Yayımları**, Güz, s.2-24.

Özdemir, A. M. / Özdemir, Y. G. (2005), “Çocuk İşçilerin” Oyun Hakkı Var mı? ; Küresel Kapitalizmde Çocuk Emeginin Ekonomi Politikası” **Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Temmuz- Ağustos-Eylül 2005, s. 10-12.

Polat, F. Ö. (2004), “Çocuk İşçiler”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:4, s.5-13.

Şahinli, M. A. / Şahbaz, N. (2013), “Çocuk İşgücü Potansiyeli: Türkiye, Kent, Kır”, “İş Güç” Endüstri İlişkiler ve İnsan Kaynakları Dergisi”, Cilt:15, Sayı:3, Temmuz, s. 34.

UN, (2013), **2015 Millennium Development Goals**, www.un.org/millenniumgoals (15.11.2014).

UN, (2014a) UN Global Compact Labour Working Group Child Labour Platform, <http://www.ilo.org/ipecc/Action/CSR/CLP/lang--en/index.htm> (31.12.2014).

UN, (2014b), UN Global Compact HumanRights and Labour Working Group Child Labour Platform Meeting Report, Geneva, ILO, 6th-7th March 2014, <http://www.ilo.org/ipecc/Action/CSK/clp/lang--en/index.htm> (31.12.2014).

UNICEF, (1999), **BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, Uygulama El Kitabı, Ankara 1999.

UNICEF, (2003), **Dünya Çocuklarının Durumu 2003**, New York 2004, s. 74. <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz182.htm> (03.09.2014).

UNICEF, (2007), **Çocuklar için İlerleme: Çocuklar İçin Uygun Bir Dünya İstatistiksel Raporu**, Sayı:6, Aralık 2007.

UNICEF, (2014a), “Dünyada UNICEF”, www.unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=3&mnid=3 , (25.12.2014).

UNICEF, (2014b), “Introduction to UNICEF’s work on statistics and monitoring”(01.12.2014). www.unicef.org/statistics/ (25.12.2014).

Tunçcan, N. (1999), **Çocuk İşçiliği; Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu**, İstanbul, Yayınlanamış Yüksek Lisans Tezi, s. 246.

Yıldız, Ö. (2006), “Türkiye’de Çocuk İşçi Sorununun Toplumsal Görünümü”, **Journal of Qafq University**, Sayı:18, s. 138.